УДК 378:301

Щудло С. А.

ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЯК СОЦІОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена теоретичному аналізу якості освіти. Неузгодженість наукових позицій щодо концепту «якість освіти» актуалізує соціологічний підхід. Його переваги проявляються у розгляді якості освіти як категорії соціальної, яка інтегрує в собі суспільний, економічний, духовний та інший аспекти, є результатом соціальної стандартизації, тобто консенсусу всіх суб'єктів освітнього процесу щодо сукупності характеристик системи; включає макро-, мезо- та мікрорівень аналізу системи освіти.

Ключові слова: *освіта, якість освіти, соціальний стандарт освіти.*

Статья посвящена теоретическому анализу качества образования. Несогласованность научных позиций относительно концепта «качество образования» актуализирует социологический подход. Его преимущества проявляются в рассмотрении качества образования как категории социальной, интегрирующей общественный, экономический, духовный и другой аспекты образования, являющейся результатом социальной стандартизации, т. е. консенсуса всех субъектов образовательного процесса относительно совокупности характеристик системы; включает макро-, мезо- и микроуровень анализа системы образования.

Ключевые слова: *образование, качество образования, социальный стандарт образования.*

The article is dedicated to the analysis of quality of education from positions of different approaches. Inconsistency of ideas in relation to concept «quality of education» makes sociological approach important. Its advantages are shown in consideration of quality of education as a social category, which integrates in itself public, economic, spiritual and other aspects, is the result of social standardization, that is the consensus of all subjects of educational process in relation to the aggregate of characteristics of the system; includes macro-, meso- and microlevel of analysis of the system of education.

Key words: *education, quality of education, social standard of education.*

Постановка проблеми. «Сьогодні скрізь ведеться мова про нову хворобу – хворобу якості. Складається враження, що вірус цього поняття вразив увесь світ – з півночі до півдня, з заходу на схід… А, можливо, це просто данина моді: вести розмову про якість?» [1, с. 9].

Однією з центральних категорій в концептуальному аналізі системи освіти також є категорія якості. Підвищення уваги в науковій літературі до якості освіти, відображає той факт, що на зміну кількісним змінам системи освіти прийшов час якісних змін. Однак, на переконання А. Вроєйнстійна, «якість не є винаходом останнього десятиліття, забезпечення якості освіти першопочатково притаманно академічній спільноті, і навчальні заклади завжди приділяли їй увагу» [1, с. 9]. Російська дослідниця Н. Ватолкіна обґрунтовує, що стосовно вищої освіти слово «якість» почало використовуватися з XIX століття, а термінологічної сутності набуло лише в другій половині XX століття [2, с. 9]. З часу заснування першого університету в Болоньї до середини XIX століття вища освіта в межах європейської інтелектуальної традиції розглядалась як абсолютне благо, щодо якого якісні порівняння були недоречними, а суспільство, держава й особистість не володіли критеріями, які б давали діяльності вищих навчальних закладів якісні оцінки.

В сучасних умовах «до найважливіших причин зростання зацікавлень академічного середовища якістю освіти, – як зазначає польський дослідник З. Ратайчак, – належить зростання чисельності вищих шкіл, різке і хаотичне зростання ринку освітніх послуг, зміни демографічної структури суспільства (зменшення потенційних кандидатів до вищих шкіл, декомпозиція ринку праці, що вимагає більш гнучких видів навчання)» [див. 3, с. 13] Таким чином, якість освіти розглядається як важливий показник, що визначає довгостроковий розвиток суспільства в певному напрямку, а її підвищення – як стрижневу проблему освітньої політики кожного суспільства.

Суттєвого значення для вітчизняної вищої освіти в сучасних умовах набуває теоретичне

осмислення підходів до якості освіти, якій приписуються різноманітні, часто протилежні, значення. Найімовірнішою причиною загадкової сутності поняття «якість» є те, що воно – динамічне. Уявлення про нього змінюються залежно від культурної традиції та соціально-економічного розвитку, цивілізаційного етапу, включення в глобалізаційні процеси, підходу наукового аналізу. Багатоманітність і водночас суперечливість поглядів на якість освіти, відсутність грунтовних соціологічних досліджень цієї проблеми, невизначеність предмета соціологічного аналізу якості освіти актуалізує наше наукове дослідження. На жаль, досі не знайшов належного відображення соціологічний аналіз цього поняття, який давав би уявлення про якість як категорію соціальну, яка інтегрує в собі суспільний, економічний, духовний та інший аспекти.

Метою даної статті є аналіз спектру існуючих підходів до аналізу та розуміння якості освіти і визначення соціологічного кута зору на дану проблему.

Інтерпретація поняття «якість» є складною з огляду на її багатозначність та міждисциплінарність. Насамперед, варто з'ясувати етимологію слова «якість» (лат. qualities). Воно є похідним від слів «який», «якими властивостями володіє», окреслює властивість предмета. У «Тлумачному словнику української мови» поняття «якість» трактується як «наявність істотних ознак, властивостей, особливостей, що відрізняють один предмет чи явище від інших; та чи інша властивість, вартість, міра придатності» [4, с. 888].

На практиці цей термін найчастіше тлумачать з двох позицій – філософської та виробничої. Згідно з філософським підходом, якість – це об'єктивна, істотна, невід'ємна від буття внутрішня визначеність, цілісність предметів та явищ. Поняття «якість» виводиться з філософії, де впроваджене Платоном, і визначене як ступінь досконалості речей. За змістом поняття «якість» історично еволюціонувало і збагачувалося. В сучасному філософському розумінні якість системи – це визначеність, притаманна її реальному існуванню за тих чи інших умов, що характеризується зв'язками з навколишнім середовищем на певному етапі розвитку. Таке тлумачення обґрунтовує важливість узгоджувати внутрішню структуру системи освіти і концептуальні засади її діяльності із зовнішніми соціальними чинниками. Завдяки якості кожен об'єкт існує та осмислюється як дещо особливе, відокремлене від інших об'єктів. Такий підхід, за яким якість є атрибутом предмета, дослідниками С. Шишовим та В. Кальнеєм трактується як абсолютна якість [5, с. 4].

Згідно з іншим, виробничим чи економічним, підходом, якість визначається як характеристика продукту чи послуги, яка вказує на відповідність певним параметрам, описує ступінь задоволення очікувань та потреб споживача, клієнта. При такому визначенні ми спираємося на поняття «ступінь», що свідчить про мірний характер якості. Економічне тлумачення якості знаходимо у працях Е. Демінга, Дж. Джуана, Ф. Кросбі, К. Ісикави та ін. Якщо розглядати систему вищої освіти як сферу суспільного виробництва, а навчальний заклад як організацію, що надає споживачам освітні послуги, то саме з «виробничих» позицій піддається аналізу якість освітніх послуг та зростання якості освіти. Зокрема, дослідник А. Кац трактує якість освіти як «міру відповідності освіти встановленим вимогам, як сукупність властивостей освіти задовольняти певні потреби громадянина, суспільства та держави відповідно до призначень цієї освіти» [6, с. 40]. У дослідженнях В. Кальнея та С. Шишова таке трактування якості використовується як поняття відносне [5, с. 4]. Воно є засобом, за допомогою якого виявляється відповідність результату стандартові. Дослідники вважають, що якість як відносна категорія має два аспекти. Перший – це відповідність стандартам, другий – відповідність запитам споживачів. Перша «відповідність» часто означає «відповідність меті чи застосуванню». Інколи її називають якістю з точки зору виробника, який під якістю продукції чи послуги розуміє результати своєї діяльності, що відповідають вимогам стандартів чи сертифікації. Якість демонструється виробником у вигляді системи гарантії якості, яка дає змогу підтримувати відповідність стандартові.

Саме з позицій другого (економічного) підходу традиційно розглядається якість освіти, оскільки системі освіти як сфері суспільного виробництва притаманні всі атрибути соціальних об'єктів. Такий підхід до якості освіти задекларований у більшості нормативних документаів, якими регламентується освітня діяльність, зокрема, Національній доктрині розвитку освіти України [7], Законі України «Про вищу освіту» [8] тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз публікацій з проблеми якості освіти свідчить, що вона в основному ставала предметом наукових досліджень у педагогічному, філософському чи управлінському ракурсах.

Зокрема, Р. Шматков на основі систематизації різноманітних підходів до дослідження якості освіти виділяє п'ять основних груп дослідників, які різняться своїми особливостями трактування поняття «якість освіти».

Перша група дослідників у трактуванні якості освіти зорієнтована на відповідність очікуванням та потребам індивіда і суспільства (С. Шишов, В. Кальней, А. Моісєєв, Є. Яковлєв). При цьому якість освіти визначається як сукупність показників результативності стану і процесу освіти (зміст освіти, форми та методи навчання, матеріально-технічна база, кадровий склад тощо).

Друга група дослідників спирається на сформований рівень знань, умінь, навичок та соціально значущих якостей особистості (Є. Бондаревська, Д. Редько, Л. Санкін та ін.). Параметрами якості освіти для них є соціально-педагогічні характеристики (цілі, технології, умови, особистісний розвиток).

Третя група акцентує увагу на відповідності сукупності властивостей освітнього процесу та його результату вимогам стандарту, соціальним нормам суспільства, особистості (В. Байденко, В. Ісаєв, Н. Селезньова, А Субетто та ін.). Якість освіти постає для них інтегральною характеристикою і процесу, і результату, і системи.

Четверта група вчених у якості критерію якості освіти розглядає відповідність результату цілям освіти, спрогнозованим на зону потенційного розвитку особистості (М. Поташник, В. Полонський, В. Панасюк, А. Крахмалєв та ін.). Якість освіти являє собою при цьому сукупність характеристик освіченості випускника.

П'ята група дослідників під «якістю освіти» розуміє здатність освітнього закладу задовільняти встановлені та прогнозовані потреби (Г. Бодровський, Т. Шамова, П. Третьяков, Г. Володіна та ін.).

Цю класифікацію доповнимо підходами до визначення якості освіти (табл.1).

Таблиця 1

Підходи до визначення якості освіти*

Підхід	Основа класифікації
Інтуїтивно-емпіричний	Досвід та інтуїція особи
Формально-звітний	Рівень успішності тих, хто навчається
Психологічний	Рівень розвитку пізнавальних процесів та ступінь прояву психічних новоутворень особистості
Педагогічний	Рівень виховності та навченості
Процесуальний	Оцінка стану освітнього процесу
Результативний	Оцінка результату педагогічної діяльності освітньої установи
Комплексний	Зовнішня експертиза (матеріальна база, кадровий склад, програми, форми та методи роботи)
Багатопараметричий	Оцінка діяльності освітніх закладів на основі внутрісистемних параметрів
Методологічний	Співвідношення результату з операційно заданими цілями
Інтегрований	Введення категорій, які носять інтегрований характер (компетентність, грамотність, освіченість)
Особистісно-орієнтований	Особистісний розвиток
Соціальний	Ступінь задоволеності індивідуального та суспільного споживача

*[див. за: 9, с. 57-58].

Соціологічне трактування якості освіти, на нашу думку, повинно бути інтегральним, охоплювати і процесуальні, і результативні характеристики освіти; включати макро-, мезо- та макрорівень аналізу системи освіти; розглядати відповідність освіти сучасним та майбутнім (прогнозованим) потребам усіх суб'єктів освітнього простору – держави, суспільства, роботодавців, академічної спільноти, студентів. Такий підхід зумовлює дослідницький аналіз взаємодії різноманітних соціальних спільнот, залучених до освітнього процесу, оскільки саме успішна взаємодія постає важливою умовою забезпечення якості освіти.

Усвідомлюючи, що структура споживачів освітніх послуг є досить розгалуженою і включає в себе державу, суспільство, роботодавців, студентів, їх батьків, академічну спільноту, виникає проблема інтеріоризації системою освіти очікувань і потреб усіх суб'єктів та переведення їх у терміни та поняття власне освітнього дискурсу. В результаті, якість освіти являє собою результат консенсусу суб'єктів освітнього процесу щодо сукупності характеристик системи.

Виклад основного матеріалу. Освіта як один із соціальних інститутів спрямована на задоволення певних (освітніх) потреб суспільства. На основі цих потреб формується ідеальний образ, модель системи освіти та її результату. Ця модель існує передусім у суспільній свідомості, інтегруючи очікування та потреби суб'єктів освітнього процесу. Згодом модель системи освіти та планованого результату формалізується в понятті «норма якості» або стандарт.

Соціальні стандарти освіти продукуються суспільством на усіх його етапах розвитку у всі історичні періоди. Однак підходи до стандартизації освіти та трактування її якості суттєво різняться залежно від типу суспільства, ступеня цивілізаційного розвитку. На різних етапах суспільного розвитку домінуюча роль у створенні освітніх стандартів відводиться різним інститутам. Дослідник Ю. Єрастов пов'язує підходи до стандартизації освіти з типом економічної системи. Він відзначає, що в радянський період у часи планової економіки був поширений традиційний підхід до якості освіти, згідно з яким «якість визначалась з позицій переважно одного суб'єкта освітнього простору – держави, в основі якого були покладені принципи економічної ефективності, а не особистісного розвитку. Перехід до ринкової економіки сприяв формуванню сучасного підходу до якості, переорієнтації на потреби полісуб'єктного, плюралістичного освітнього простору, зокрема особистості» [10, с. 55]. На жаль, ми не цілком згодні з тим, що перехід до ринкової економіки зумовив переорієнтацію освіти на задоволення потреб усіх суб'єктів освітнього простору. Проблеми сучасної освіти в нашому суспільстві полягають у тому, що традиційний (державоцентричний) підхід продовжує домінувати.

Таким чином, соціальна стандартизація освіти постає як предмет переговорів, узгоджень і результат компромісів зацікавлених суб'єктів освітнього процесу (рис. 1). «Не існує абсолютного еквіваленту академічного рівня чи якості випускників, і те, що визнається якістю, є питанням думок» [1, с. 32]. Необхідна якість результату діяльності освітньої системи відображається в системі вимог, щодо яких дійшли згоди учасники освітнього

процесу. У випадку відповідності отриманого результату цій системі вимог формується потенційна якість результату, тобто особи та фахівця з певними здібностями до виконання професійної діяльності відповідно до моделей «випускника», які відображені в програмах та кваліфікаціях за спеціальностями вищої освіти.

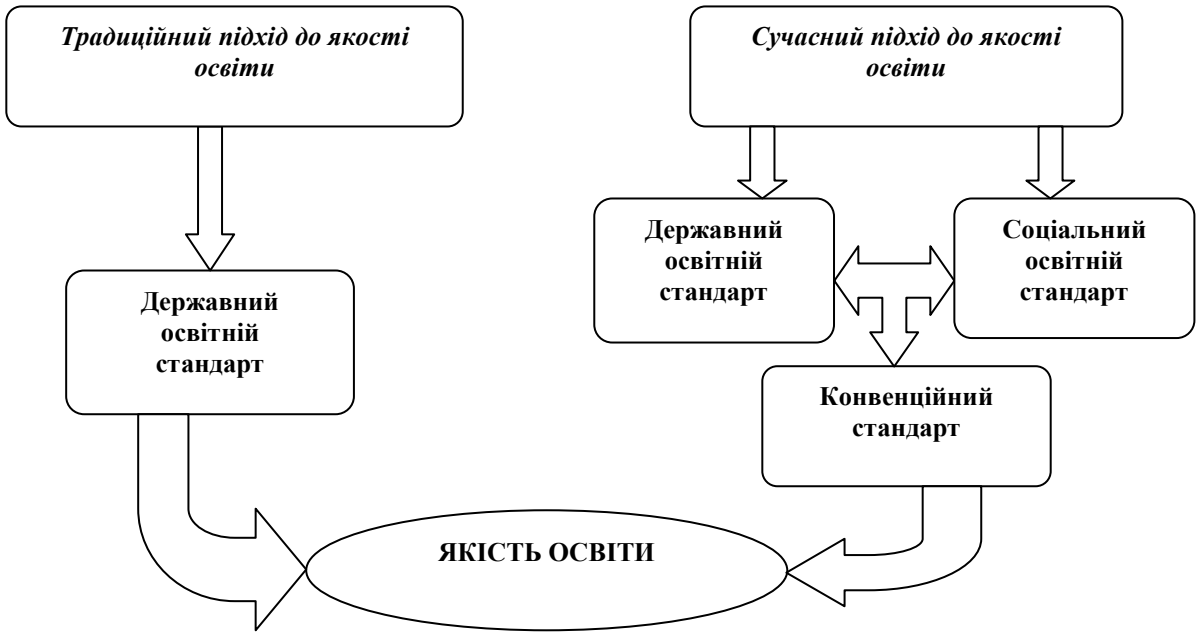

Рис. 1. Підходи до якості освіти

Висновки. Отже, якість освіти в соціологічному контексті доцільно розглядати як конвенційний феномен, тобто як результат узгодження між усіма учасниками освітнього процесу і співвіснесення їх потреб із нормативними вимогами, прийнятими в системі освіти, та соціокультурними потребами, особливостями функціонування освітньої системи у суспільстві. Подальшого дослідження при цьому потребує формування системи моніторингу потреб і вимог суб'єктів освітнього процесу до якості освіти, та механізмів їх узгодження для формування конвенційного стандарту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вроейнстийн А. И. Оценка качества высшего образования: Рекомендации по внешней оценке качества в вузах : [текст] / А. И. Вроейнстийн. – М. : Изд-во МНЄПУ, 2000. – 252 с.
2. Ватолкина Н. Ш. Оценка качества образовательной деятельности в высшей школе : дисс. канд. эк. н. : 08.00.05 / Ватолкина Наталья Шамилевна. – Саранск, 2003. – 200 с.
3. Spendel Z. Niektyre metodologiczne, psychologiczne, etyczne aspekty badania jakosci kstalcenia uniwersyteckiego / Z. Spendel / Jakość kształcenia w szkole wyższej: moda czy konieczność? / Pod red. B. Sitarskiej. – Siedlce: Widawnictwo Akademii Podlaskiej, 2000. – S. 9–12.
4. Тлумачний словник української мови / [за ред. проф. В. С. Калашника]. – Вид. 2-ге. – Харків : Прапор, 2004. – 992 с.
5. Шишов С. Е. Школа : мониторинг качества образования : [текст] / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Пед. общество России, 2000. – 316 с.
6. Кац А. М. Качество образования: подлинный смысл и бессмысленные процедуры / А. Кац // Директор школы. – 2001. – № 3. – С. 39–50.
7. Національна доктрина розвитку освіти України: Затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 // Освіта України. – 2002. – 23 квітня (№ 33). – С. 4–6.
8. Про вищу освіту. Закон України № 2984 – III // ВВР. – 2002. – № 20. – С. 134.
9. Шматков Р. Н. Качество высшего профессионального образования: социально-философский анализ : [текст] / Р. Н. Шматков; Федеральное агентство по образованию, ГОУ ВПО «Новосибирский государственный педагогический университет. – Новосибирск : Новосибирский государственный педагогический университет, 2009. – 256 с.
10. Ерастов Ю. В. Сопоставительный анализ подходов к качеству педагогического образования в США и России : дисс. канд. пед. н. : 13.00.01 / Ерастов Юрий Викторович. – Новокузнецк, 2004. – 186 с.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д.філос.н., професор;
Осипов А. О., д.філос.н., в.о. професора.

© Щудло С. А., 2010 *Дата надходження статті до редколегії: 12. 12.2010 р.*